

ТАҚРИЗИ МУҚАРРИЗИ РАСМӢ

ба диссертатсияи номзиди Ҷурабекзода Фотима Ҷурабек дар мавзӯи «Вижагиҳои вожагонӣ ва калимасозии осори Абуабдулоҳи Рӯдакӣ» барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзиди илмҳои филологӣ аз рӯйи ихтисоси 10.02.01. – Забони тоҷикӣ. – Душанбе, 2024. – 186 саҳ.

Дар қанори озмунҳои гуногун, ки Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо сарвари Пешвои миллат барои ҷалби пиру барнои кишварамон ҷиҳати аз бар қардани осори гаронмояи адабиёти оламшумуламон сурат гирифта истодааст, таҳқиқи забоншиносии осори адабӣ аз масоили мубрами илмӣ ба шумор меравад, ки имрӯзҳо дар партави сиёсати хирадмандонаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ ранги тоза гирифта истодааст.

Мутобиқати диссертатсия ба ихтисос ва самти илм, ки аз рӯйи онҳо диссертатсия ба ҳимоя пешниҳод шудааст. Осори адабии миллати тоҷик дар ҳазораи охир ба андозае раванқ кардааст, ки назираш дар ҷаҳон дида намешавад. Ин ҳолат на танҳо дар наср, ки жанрҳои адабии гуногунро фаро мегирад, балки дар назм ҳам ҷойгоҳи хос дошта, тавассути анвои гуногуни шеърӣ пешқаши ҳаводорон шудааст. Дар ин замина, барои мустаҳкам шудани пояҳои забони тоҷикӣ шароити мусоид фароҳам омадааст, зеро ҳар адибе, ки қалам ба даст гирифтааст, дар осораш ҳазорон калимаи худро бегонро ҷалб кардааст, ки онҳо дар захираи луғавии забон ҷамъ шуда, ғановати онро таъмин менамояд. Вазифаи забоншиносон аз он иборат аст, ки ин осорро баррасӣ карда, хусусиятҳои забони онҳоро мавриди баррасӣ қарор бидиҳанд.

Яке аз адибони машҳуре, ки дар сарғаҳи адабиёти тоҷик меистад устод Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ аст, ки ашъори эшон дар дарозии беш аз ҳазор сол садҳо бор ҷоп шуда, дар тарбияи одамон хизмат кардааст. Осори безаволи устод Рӯдакӣ аз ҷиҳати дороиҳои забон ганҷинаи беҳамтоест, ки метавонад ниёзҳои забони моро бароварда, барои таҳқиқоти гуногуни забонӣ маводи арзишманде бидиҳад. Хусусиятҳои вожагонӣ калимасозии осори ин адиби забардаст диққати муҳаққиқ Ҷурабекзода Фотима Ҷурабекро ҷалб намудааст, ки дар мавзӯи «Вижагиҳои вожагонӣ ва калимасозии осори Абуабдулоҳи Рӯдакӣ» диссертатсияи номзидӣ пешниҳод кардааст, ки ба самти забоншиносӣ, махсусан, ба бахши забони тоҷикӣ ва шиносномаи ихтисоси илмӣ 10.02.01 – Забони тоҷикӣ комилан мувофиқат менамояд.

Мубрам будани мавзӯи диссертатсия. Калимаҳои соҳавӣ ва қабатҳои мавзӯии забон саршор аз вожаҳои истилоҳоте мебошанд, ки дар давраҳои гуногуни таърихи забонамон шакл гирифта, барои таъмини соҳаҳои хизмат менамоянд. Рӯйи қор овардани вожаҳои соҳавӣ осори адабиамон вазифаи муҳими таъхирнопазир аст, зеро дар давраи нави тараққиёти ҳаёти сиёсӣ иҷтимоӣ кишварамон, ташаккули соҳаҳои ба вучуд омада, онҳо ба унсурҳои нави луғавӣ ҳарчи бештар ниёз пайдо мекунанд ва тавре исбот шудааст, яке сарчашмаҳои асосии таъмини таркиби луғавӣ осори адибон аст, ки

метавонанд, ниёзҳои забони моро бароранд. Ҳамчунин, дар бахши калимасозии забон ин осор метавонад қолибҳои муҳимро пешниҳод намояд, ки дар сохтани калимаҳои нави рӯзгорамон мусоидат кунанд. Аз ин нуктаи назар ба осори мондагори устод Рӯдакӣ назар афканем, хоҳем дид, ки дар ин ҷода маводи фаровони илмӣ медиҳад.

Ҳарчанд дар самти рӯдакишиносӣ корҳои зиёде таълиф шуда, масоили ҳаёт ва эҷодиёти эшонро фаро гирифта, ҷанбаҳои адабиётшиносии он ба таври нисбатан фарогиранда баррасӣ шуда бошад ҳам, масоили забони осори ин адиби забардаст, воқеан, кам таҳқиқ гардидааст. Махсусан, дар самти таҳқиқи қабатҳои луғавии соҳавӣ ва масоили калимасозии осори адиб кори диссертатсионӣ нашудааст ва мо гувоҳи онем, ки барои ҳалли ин масъала Ҷурабекзода Фотима Ҷурабек даст зада, дар мавзӯи «Вижагиҳои вожагонӣ ва калимасозии осори Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ» диссертатсияи номзадӣ пешниҳод кардааст, ки нақши муҳимме дар баррасии хусусияти вожагонӣ калимасозии осори адиб ба шумор меравад. Ин ҳолат мубрамии кори диссертатсионии унвонҷӯро таъмин менамояд.

Дарҷаи навоварии натиҷаҳои дар диссертатсия бадастомада ва нуктаҳои илмие, ки барои ҳимоя пешниҳод мешаванд. Навоварии кори диссертатсионӣ дар он дида мешавад, ки хусусиятҳои вожагонӣ калимасозии осори безаволи устод Рӯдакӣ бо диди нави илмӣ бори аввал ба риштаи таҳқиқи забоншиносӣ кашида шуда, масъалаҳои марбут ба қабатҳои соҳавии вожагонӣ осори адиб ва роҳҳои сохташавии калимаҳо ба таври нисбатан мукамал таҳқиқи илмӣ шудааст, ки дар пешрафти баррасиҳои вожагонӣ ва масоили вожасозӣ нақши муҳими илмӣ дорад.

Нуктаҳои асосии ба ҳимоя пешниҳодшаванда муҳим буда, унвонҷӯй дар назди худ доир ба мавзӯи илмӣ-тадқиқотӣ вазифагузориҳои мушаххас танзим намуда, барои дифоъ хусусиятҳои вожагонии қабатҳои луғавӣ ва сохтори воҳидҳои луғавии осори шоирро мавриди баррасӣ қарор додааст.

Асоснокӣ ва эътимоднокии хулосаҳо ва тавсияҳои дар диссертатсия зикршуда. Асоснокӣ ва эътимоднокии хулосаҳо дар он зоҳир мегардад, ки таҳқиқот дар асоси маводи осори яке аз адибони бузурги миллати тоҷик устод Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ сурат гирифта, ҳангоми таҳқиқи хусусиятҳои забони ин осор аз назариёти олимони мутахассисони забардасти соҳаҳои вожашиносӣ ва калимасозӣ самаранок истифода кардааст. Зимни таҳқиқ дақиқияти маълумот, интиҳоби дурусти роҳи равиши кор, мутобиқати меъёри истифодаи мавод, коркарди оморию натиҷаҳои таҳқиқот ва теъдоди интишороти гувоҳи эътимоднокии кори диссертатсионӣ мебошанд. Хулосаи диссертатсияи Ҷурабекзода Фотима Ҷурабек дар 12 банди муфассал гирд омада, дар онҳо муҳимтарин ва асоситарин андешаҳои муҳаққиқ ба назар мерасад ва ба андешаи мо мазмуну муҳтавои корро пурра инъикос менамоянд. Истифодаи амалии натиҷаҳои кори диссертатсиониро унвонҷӯ дар 4 банд пешниҳод кардааст, ки тавсияҳои муҳимме барои корҳои натиҷаҳои таҳқиқ ба шумор мераванд, ки дурнамои мавзӯи таҳқиқотиро нишон медиҳанд.

Аҳаммияти илмӣ, амалӣ ва иҷтимоии натиҷаҳои диссертатсия бо нишон додани тавсияҳо оид ба истифодаи онҳо. Аҳаммияти илмӣ-назарии мавзуи диссертатсияи Чурабекзода Фотима Чурабек дар он зоҳир мешавад, ки дар таҳқиқи забоншиносии вожаҳои соҳавӣ ва масоили калимасозии осори устод Рӯдакӣ ва нишон додани масоили назарии марбут ба калимаҳои соҳавӣ кори мукаммали илмӣ мебошад. Қабатҳои луғавии соҳаҳои ҳаёти мардум, ки дар осори устод Рӯдакӣ мавҷуд аст, ба таври мукамал омӯхта нашуда, дар он нуқтаи охир гузошта нашудааст. Дар ин замина кори диссертатсионии пешниҳодшуда, ки дар заминаи маводи муътамади ин адаб ба вучуд омадааст, аҳаммияти илмӣ-назарӣ дорад. Маводи назарии марбут ба масоили вожагонии диссертатсия, натиҷаҳои илмии таҳқиқот, роҳу равиши кор, мақолаҳои нашршуда, дар таълифи масоили корҳои ҳамгун ва таълифоти мутахассисони забоншинос, унвонҷӯён, донишҷӯён ва дигар алоқамандони забони осори устод Рӯдакӣ ва дар мачмуъ забони тоҷикӣ ҳамчун маводи назарии илмӣ метавонад муфид бошад.

Ҳамчунин, аҳаммияти амалии таҳқиқ дар зоҳир мегардад, ки натиҷаи бадастомадаи онро метавон дар таҳияи китобҳои дарсии таърихи забон, дастурҳои таълимӣ, навиштани дастурҳои забоншиносӣ ва баргузориҳои курс ва семинарҳои илмӣ-назариявӣ аз фанни забони тоҷикӣ истифода намуд. Дар ин асос, диссертатсияи унвонҷӯйро барои ҳаёти илмию амалии ҷомеаи муосир зарур меҳисобам.

Қисмати асосии таҳқиқ. Диссертатсияи Чурабекзода Фотима Чурабек ихтисоршудаҳо, муқаддима, ду боб, 7 фасл, 23 зерфасл, хулоса, тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои диссертатсия, феҳристи адабиёт ва нашри таълифоти илмӣ дар мавзуи диссертатсия иборат аст, ки дар умум 186 саҳифаи чопи компютерӣ пешниҳод шудааст. Дар асоси масоили таҳқиқ ҳар боб аз фаслу зерфаслҳои муносибу мувофиқ иборат буда, дар онҳо роҳу равиши мувофиқи илмӣ истифода гардида, бо ҷалби осори зиёди илмӣ ва маводи назариявӣ амалии таҳқиқ мулоҳизаҳои муҳимми илмӣ пешниҳод шудааст, ки натиҷагирӣҳои ҷолиб ба бор овардааст.

Дар муқаддимаи диссертатсия мубрамии мавзуи таҳқиқ, дараҷаи таҳқиқи он, робитаи кор бо барномаҳо ва мавзӯҳои илмӣ, мақсаду вазифаҳо, объект ва мавзуи таҳқиқ, асосҳои назарӣ ва методологии таҳқиқ, сарчашмаҳои таҳқиқ, навгонии илмии диссертатсия, нуқтаҳои асосии ба ҳимоя пешниҳодшаванда, аҳаммияти назарӣ ва амалии таҳқиқ, мутобикати мавзуи диссертатсия бо шиносномаи ихтисоси илмӣ, саҳми шахсии доктараби дараҷаи илмӣ, тасвиби амалии натиҷаҳои таҳқиқ, нашри таълифоти илмӣ дар мавзуи диссертатсия ва сохтору ҳаҷми кор бо тартиби муайян шарҳ ёфтаанд.

Кори диссертатсионӣ бо мақсаду вазифаҳои мушаххас пайгирӣ шуда, нуқтаҳои асосие ба ҳимоя пешниҳод гардидаанд, ки дар самти таҳқиқи масоили вожагонӣ ва сохтори калимаҳо дар осори устод Рӯдакӣ ва дар ин замина дар забони тоҷикӣ аҳаммияти махсуси илмӣ доранд.

Боби якуми диссертатсия «Таҳқиқи қабатҳои луғавии осори Абуабдулло Рӯдакӣ» ном дошта, фарогири 3 фасл буда, дар онҳо роҷеъ ба таҳқиқи ҳаёт ва эҷодиёти устод Рӯдакӣ аз тарафи донишмандони Шарқу Ғарб баҳс ораста, дуруст қайд мегардад, ки таҳқиқоти олимони оид ба Рӯдакӣ, асосан, хусусияти адабиётшиносӣ доранд. Ин аст, ки қори унвонҷӯӣ дар ин самти таҳқиқи масоили забонии осори адиб қобили таваҷҷуҳ аст. Чихати баррасии маъноҳои аслию маҷозии калимаҳо ба таҳқиқи соматизмҳо ва воҳидҳои луғавии ифодакунандаи шахс дар ашъори Рӯдакӣ пардохта мешавад. Масъалаҳои баҳси назариявии соматизмҳо дар ин боб мақоми хос дорад ва унвонҷӯӣ кӯшидааст, ки осори донишмандони соҳаро таҳқиқ карда, дар асоси маводи осори устод Рӯдакӣ андешаҳои муҳимми илмӣ пешниҳод намояд. Калимаҳои марбут ба вожагони соматикӣ аз қабилҳои номи умумии узвҳои бадан, сар ва узвҳои дар он ҷойгирифта, гардан, ақсоми дасту по, қафаси сина; вожагони спланхнологӣ (узвҳои дарунӣ): номи умумии узвҳои дохилии бадани инсон ва узвҳои ҳозима; вожагони сенсионимӣ (узвҳои ҳисси инсонӣ): номи узвҳои босира (биноӣ), узвҳои сомеа (шунавоӣ) ва узвҳои ломиса (ламс) ва вожагони ангеологӣ (узвҳои хунгузар) таҳқиқ шуда, бо мисолҳои мувофиқ нишон дода шудааст. Зимни баррасии воҳидҳои луғавии ифодакунандаи шахс ба таҳқиқи калимаҳои хешутаборӣ, калимаҳои ифодакунандаи мансубият ва машғулияти одамон таваҷҷуҳи хос зоҳир шудааст.

Боби дуюми диссертатсия “Таҳқиқи сохтори таркиби луғавии ашъори устод Рӯдакӣ” ном дорад, ки он аз 4 фасл иборат аст. Дар фаслу зерфаслҳои ин боб, аввалан, бо ҷалби андешаҳои олимони ватанию хориҷӣ доир ба масоили назарӣ ва омилҳои ба вучуд омадани калимаҳои нав баҳс карда, моҳияти калимасозӣ дар ташаккули таркиби луғавии забон шарҳ дода мешавад. Дар фаслҳои ин боб ба таҳқиқи роҳҳои калимасозӣ дар осори адиб пардохта мешавад. Ба баррасии пасвандҳои исму сифатсоз ва ташаккули қолибҳои калимаҳои мураккаби исмию сифатӣ таваҷҷуҳи махсус зоҳир шудааст. Дар таҳқиқи пасвандҳои исму сифатсоз усули дар алоҳидагӣ баррасӣ кардани ҳар як пасванд риоя шудааст. Дар исмсозӣ пасвандҳои -ӣ//гӣ, -а, -ак, -иш, -гоҳ, -гор, -бон, -ор, -гон, -истон, -сор, -зор, -вар, -ин, -шан, -ол, -када –дон ва дар сифатсозӣ пасвандҳои -ӣ, -он, -а, -вор, -ин, -манд, -о, -анда нақши муҳим доштаанд, ки нақши онҳоро дар калимасозӣ унвонҷӯӣ бо мисолҳои мушаххас исбот кардааст.

Дар идомаи ин боб ба моҳияти қолибҳои калимасозии вожаҳои мураккаби исмӣ ва сифатӣ пардохта, бо мисолҳои воқеӣ аз осори Рӯдакӣ нақши калимасозии ҳар қолибро мушаххас таҳқиқи менамояд, ки аҳаммияти вижаи илмӣ дорад. Аз таҳқиқи муаллиф маълум мегардад, ки назар ба қолибҳои мураккаби пайваст (такрори калимаҳо, сохтани калимаҳо бо миёнбанди -о-) қолибҳои мураккаби тобеъ: исм+исм, исм+сифат, исм+феъл, сифат+исм, сифат+сифат, сифат+асоси замони ҳозираи феъл, сифату феъли ҳол, шумора+шумора, шумора+исм, зарф+исм, сифати феълӣ+исм серистеъмолтаранд.

Диққати унвончӯйро ин нукта чалб кардааст, ки дар осори устод Рӯдакӣ калимаҳои мураккаби сифатии типии пайвасти вуҷуд надорад ва мавҷудияти ин қолибҳо натиҷаи тараққиёти минбаъдаи забон аст. Аммо калимаҳои мураккаби тобеъ яке аз қабатҳои муҳим буда, бо қолибҳои гуногун сохта шудаанд.

Хулосаи диссертатсияи Ҷурабекзода Фотима Ҷурабек дар 12 банд натиҷагирии бахсҳои қори диссертатсионӣ буда, дарки масъалаҳои илмӣ ва зеҳнияти касбии муҳаққиқро нишон медиҳанд.

Наشري натиҷаҳои диссертатсия дар маҷаллаҳои тақризшавандаи илмӣ. Довталаби дараҷаи илмӣ перомуни мавзӯи диссертатсия 7 мақолаи илмӣ нашр кардааст, ки 5 мақолаи он дар маҷаллаҳои тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 2 мақола дар маҷмуаи мақолаҳои конференсияҳои илмии ҷумҳуриявӣ ба чоп расидаанд. Маводи интишоргардида нуктаҳои асосӣ, натиҷаҳо ва мазмуну муҳтавои диссертатсияро пурра инъикос менамоянд. Теъдоди маводи чопшудаи диссертант ба талаботи банди 35-и Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30-юми июни соли 2021, таҳти №267 тасдиқ шудааст, мувофиқ мебошад.

Мутобиқати барасмиятдарории диссертатсия ба талаботи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Диссертатсияи Ҷурабекзода Фотима Ҷурабек ба талаботи бандҳои 31 ва 33-и Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30-юми июни соли 2021, таҳти №267 тасдиқ шудааст, мутобиқат менамояд.

Диссертатсия аз ҷониби муаллиф мустақилона нигошта шуда, мазмуну моҳият ва мантиқи ягонаи дохилӣ дошта, масъалагузориҳо, сатҳи навовариҳои илмии диссертатсионӣ, шеваи нигоҳиш, нуктаҳои илмӣ ва пешниҳоду тавсияҳои амалие, ки ба ҳимоя пешниҳод шудаанд, услуби таҳқиқоти илмӣ саҳми шахсии диссертантро нишон медиҳанд.

Эродҳо ба диссертатсия. Дар баробари дастовард ва муваффақиятҳои илмӣ ва натиҷагириҳои қобили тавачҷуҳ дар диссертатсия баъзе камбудию норасоӣҳо ба ҷашм мерасад, ки бо нияти суфташавии қор ва пешрафти қорҳои илмии ояндаи муаллиф, онҳоро меорем:

1. Бо тавачҷуҳ ба он ки унвони диссертатсия «**Вижагиҳои вожагонӣ ва калимасозии осори Абуабдулоҳи Рӯдакӣ**» мебошад, хуб мешуд, ки дар матни диссертатсия ҳам ҳар ҷо, ки калимаи лексикӣ аст, онро бо вожагонӣ иваз мекард.
2. Тавре ки маълум аст, дар забонамон қабатҳои луғавӣ хеле зиёд аст. Хуб мешуд, ки дар баробари соматизмҳо ва калимаҳои марбут ба шахс боз чанд қабати дигар аз қабели калимаҳои марбут ба растаниҳо ва асбоби рӯзгор низ баррасӣ мешуданд.
3. Ба андешаи мо зимни баррасии пасвандҳо онҳоро аз рӯйи маҳсулнокиашон гурӯҳбандӣ карда таҳқиқ мекарданд, бехтар мешуд.

4. Дар баҳши калимасозӣ хуб мешуд, ки дар баробари ҳиссаҳои номӣ, ҳиссаҳои феълӣ низ мавриди баррасӣ қарор мегирифтанд.
5. Осори баъзе аз донишмандони соҳаи вожашиносӣ ва калимасозӣ аз қабили М.Муҳаммадиев, М.Саломӣён, А.Ҳасанов, А.Байзоев ва дигарон дар саҳифаҳои диссертатсия камтар ба назар мерасанд.
6. Дар саҳифаҳои 8, 24, 36, 54, 74, 77, 116, 127-и диссертатсия ғалатҳои имлоиву техникӣ ва китобатӣ дида мешаванд, ки ислоҳи онҳо ҳусни корро меафзояд.

Бо вучуди ин, эродҳои мазкур хусусияти тавсиявӣ дошта, арзиши баланди илмии корро кам намекунанд ва онҳоро метавонад ҳангоми нашри монография ба назар гирад, ки аз манфиат холӣ нест.

Қисмати хотимагии тақриз. Диссертатсия бо равишу услуби илмӣ таҳия гардида, пайдарпайии қисматҳои он риоя гардидаанд.

Автореферат ва мақолаҳои, ки докталаби дараҷаи илмӣ доир ба мавзуи кори диссертатсионӣ чоп намудааст, мазмуну муҳтавои асосии диссертатсияро фаро мегиранд. Дар маҷмӯъ, диссертатсияро кори илмии анҷомёфта меҳисобам.

Мавзуи интихобнамудаи унвонҷӯ ба доираи мавзӯ ва масъалаҳои таҳқиқии шиносномаи ихтисоси илмии 10.02.01. – Забони тоҷикӣ комилан мувофиқат менамояд.

Коркарди амалии натиҷаҳои таҳқиқ ва нашри таълифоти илмӣ дар мавзуи диссертатсия ба меъёр ва талаботи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷавобгӯ мебошанд.

Хулоса, диссертатсияи номзодии Ҷурабекзода Фотима Ҷурабек дар мавзуи «Вижагиҳои вожагонӣ ва калимасозии осори Абуабдулоҳи Рӯдакӣ» ба талаботи бандҳои 31-35-и Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30-юми июни соли 2021, таҳти № 267 тасдиқ шудааст, ҷавобгӯ буда, муаллифи он ба дарёфти дараҷаи илмии номзоди илмҳои филологӣ аз рӯйи ихтисоси 10.02.01. – Забони тоҷикӣ сазовор мебошад.

Тақризи мазкур бо назардошти талаботи бандҳои 71 ва 72-и Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30-юми июни соли 2021, таҳти №267 тасдиқ шудааст, омода гардидааст.

МУҚАРРИЗИ РАСМӢ:

Дотсенти кафедраи забони тоҷикии
МДТ “Донишгоҳи давлатии тиббии Тоҷикистон
ба номи Абуалӣ ибни Сино”,
номзоди илмҳои филологӣ
16 апрели соли 2024

 Юсупов Абдулло Исмоилович

Имзои Юсупов Абдулло Исмоиловичро тасдиқ мекунам.

Сардори Раёсати рушди кадрӣ
МТД “Донишгоҳи давлатӣ

